

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

TO THE PROBLEM OF SOCIAL-EMOTIONAL LEARNING OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

Стаття присвячена дослідженню особливостей соціально-емоційного навчання (СЕН) молодших школярів в умовах реформування початкової освіти України. У роботі проаналізовано сучасні підходи до формування соціально-емоційних компетентностей молодших школярів, розкрито специфіку їх становлення.

Мета статті полягає у розкритті особливостей соціально-емоційного навчання молодших школярів і окресленні напрямів його ефективного впровадження в освітню практику початкової школи.

Розкрито сутність соціально-емоційного навчання як інтегрованого підходу до формування у дітей навичок самосвідомості, самоуправління, соціальної свідомості, управління стосунками та відповідального прийняття рішень. Виявлено, що молодший шкільний вік є сензитивним періодом для формування соціально-емоційних компетентностей, що включають чотири основні компоненти: емоційний (розпізнавання та розуміння емоцій), регулятивний (управління емоціями та поведінкою), соціальний (навички взаємодії) та моральний (етичні цінності та відповідальне прийняття рішень).

Визначено, що особливості СЕН у початковій ланці освіти полягають у тому, що воно спрямовано на: формування емоційної грамотності та розвитку словника емоцій, підтримку становлення емпатії та здатності враховувати різні точки зору, розвиток комунікативних умінь і навичок співпраці у груповій діяльності, виховання моральних цінностей, відповідальності та почуття справедливості.

СЕН у початковій школі виступає не лише засобом гармонізації емоційного й соціального досвіду дитини, а й фундаментом для її подальшої навчальної успішності та соціальної компетентності.

Доведено, що ефективна реалізація соціально-емоційного навчання в початковій школі потребує створення спеціальних умов: системної інтеграції СЕН у всі компоненти освітнього процесу, цілеспрямованої підготовки педагогів до роботи з соціально-емоційним розвитком дітей, створення підтримуючого та інклюзивного освітнього середовища, активного залучення батьків та громади до процесу формування соціально-емоційних компетентностей, а також постійного моніторингу та оцінювання результативності впроваджених програм.

Ключові слова: соціально-емоційне навчання, молодші школярі, початкова освіта, соціально-емоційні компетентності,

емоційний інтелект, Нова українська школа, освітнє середовище.

The article is devoted to the study of the features of socio-emotional learning (SEL) of younger schoolchildren in the context of the reform of primary education in Ukraine. The paper analyzes modern approaches to the formation of socio-emotional competencies of younger schoolchildren, reveals the specifics of their formation.

The purpose of the article is to reveal the features of socio-emotional learning of younger schoolchildren and outline the directions of its effective implementation in the educational practice of primary school.

The essence of socio-emotional learning as an integrated approach to the formation of children's skills of self-awareness, self-management, social awareness, relationship management and responsible decision-making is revealed. It was found that younger school age is a sensitive period for the formation of socio-emotional competencies, which include four main components: emotional (recognition and understanding of emotions), regulatory (management of emotions and behavior), social (interaction skills) and moral (ethical values and responsible decision-making).

It has been determined that the features of SEL in the primary education are that it is aimed at: the formation of emotional literacy and the development of a vocabulary of emotions, supporting the formation of empathy and the ability to take into account different points of view, the development of communication skills and skills of cooperation in group activities, the upbringing of moral values, responsibility and a sense of justice.

SEL in primary school acts not only as a means of harmonizing the emotional and social experience of the child, but also as a foundation for his further academic success and social competence.

It has been proven that the effective implementation of socio-emotional learning in primary school requires the creation of special conditions: systematic integration of SEN into all components of the educational process, targeted training of teachers to work with the socio-emotional development of children, the creation of a supportive and inclusive educational environment, the active involvement of parents and the community in the process of forming socio-emotional competencies, as well as constant monitoring and evaluation of the effectiveness of the implemented programs.

Key words: social-emotional learning, younger schoolchildren, primary education, social-emotional competencies, emotional intelligence, New Ukrainian School, educational environment.

УДК 37.015.3:159.922.7

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/87.34>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Матвєєв Ю.А.,

аспірант кафедри розвитку дитини раннього і дошкільного віку

Державного закладу

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна)

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний етап розвитку освітньої системи України характеризується кардинальними змінами, спрямованими на створення нової моделі школи, здатної забезпечити всебічний розвиток особистості дитини відповідно до викликів ХХІ ст. Концепція «Нова

українська школа» акцентує увагу не лише на академічних досягненнях учнів, а й на формуванні життєво необхідних навичок, серед яких особливе місце посідає соціально-емоційна компетентність [2].

У таких умовах особливого значення набуває соціально-емоційне навчання (СЕН) в контексті

початкової освіти, оскільки молодший шкільний вік є сензитивним періодом для формування основ емоційного інтелекту, соціально-емоційних навичок та моральних цінностей.

Державний стандарт початкової освіти підкреслює важливість «формування здатності до емоційно-ціннісного ставлення до себе, інших людей, природи, соціуму» [1], що також актуалізує необхідність дослідження особливостей соціально-емоційного навчання молодших школярів.

Проблема набуває особливої гостроти в умовах сучасних глобальних викликів, включаючи пандемію COVID-19 та воєнні дії в Україні, які значно впливають на емоційний стан дітей та потребують розробки ефективних підходів до підтримки їх соціально-емоційного благополуччя. У цьому контексті соціально-емоційне навчання розглядається як стратегічний напрям освітньої політики, спрямований на формування стійкої, адаптивної та емоційно здорової особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема соціально-емоційного навчання активно досліджується у світовому науковому просторі. Провідні теоретико-методичні засади СЕН закладено у дослідженнях міжнародної організації CASEL (Collaborative for Academic, Social and Emotional Learning) [12, 13]. Значний внесок у розробку теоретичних основ соціально-емоційного навчання зроблено зарубіжними дослідниками, зокрема: J. Durlak [8], A. Clarke [7], S. Jones, E. Doolittle [14]. Так, ученими вивчаються тенденції щодо реалізації соціально-емоційного навчання в різних освітніх системах, його специфіка, а також особливості формування різних соціально-емоційних навичок у учнів загальної школи.

В українській педагогічній науці проблема соціально-емоційного навчання також знаходить своє відображення у працях сучасних дослідників. Так, Т. Піроженко та С. Ладивір досліджують соціально-емоційні компетентності дітей та умови їх розвитку [5]. О. Матвієнко та Г. Ткачук визначають теоретичні основи розвитку соціально-емоційних компетентностей учнів початкової школи, а також специфіку формування такої компетентності [3]. І. Онищенко аналізує особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів в умовах Нової української школи [4].

Аналіз літератури засвідчує послідовну тенденцію: інтервенції, орієнтовані на розвиток соціально-емоційних компетентностей у дітей початкових класів, демонструють позитивний вплив на кілька взаємопов'язаних сфер – покращення соціальної поведінки, зменшення проблемної поведінки, підвищення емоційної регуляції та, опосередковано, невелике але стабільне підвищення академічних показників. Багато публікацій наголошують, що найвиразніші ефекти спостерігаються у програмах, які поєднують навчальні заняття з практиками

вчителя та елементами шкільної культури (інтеграція в навчальний день, узгоджена методика поведінки у класі).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на зростаючий інтерес до проблематики СЕН, у науковій літературі залишаються недостатньо вивченими особливості соціально-емоційного навчання молодших школярів.

Мета статті полягає у розкритті особливостей соціально-емоційного навчання молодших школярів і окресленні напрямів його ефективного впровадження в освітню практику початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні СЕН представляє собою інтегрований підхід до освіти, спрямований на розвиток у підростаючої особистості здатності розуміти та управляти емоціями, встановлювати позитивні стосунки з оточуючими та приймати відповідальні рішення [12]. Згідно з концепцією CASEL, СЕН охоплює п'ять взаємопов'язаних компетентностей: самосвідомість, самоуправління, соціальна свідомість, навички взаємовідносин та відповідальне прийняття рішень [13].

Так, аспект самосвідомості передбачає розуміння власних емоцій, думок, цінностей та їх вплив на поведінку. Для молодших школярів це означає здатність розпізнавати та називати свої почуття, розуміти зв'язок між емоціями та діями, усвідомлювати власні сильні сторони та сфери для розвитку.

Самоуправління включає здатність ефективно регулювати власні емоції, думки та поведінку в різних ситуаціях. У контексті початкової школи це проявляється у вмінні контролювати імпульси, управляти стресом, ставити та досягати особистих та освітніх цілей.

Своєю чергою, соціальна свідомість охоплює здатність розуміти точки зору інших людей та співпереживати їм, включаючи дітей з різних соціальних та культурних середовищ. Це також включає розуміння соціальних та етичних норм поведінки.

Сформовані навички взаємовідносин у молодших школярів стосуються здатності встановлювати та підтримувати здорові стосунки з різними людьми та групами. Для молодших школярів це означає вміння ефективно спілкуватися, слухати, співпрацювати, ефективно вирішувати конфлікти.

І, нарешті, відповідальне прийняття рішень передбачає здатність робити конструктивний вибір щодо особистої поведінки та соціальних взаємодій на основі етичних стандартів, турботи про безпеку та соціальних норм [13].

Зупинимось більш детально на особливостях соціально-емоційного розвитку молодших школярів. У наукових студіях доведено, що молодший шкільний вік характеризується інтенсивними змінами у соціально-емоційній сфері підростаючої

особистості. Як зазначає Т. Піроженко, цей період є сензитивним для формування основ емоційного інтелекту та соціальних компетентностей [5, с. 45].

Однією з ключових особливостей цього періоду є розвиток емоційної сфери дитини. Молодші школярі поступово навчаються розпізнавати та диференціювати складні емоційні стани, розвивають словник емоцій, формують навички емоційної саморегуляції. О. Матвієнко підкреслює, що «емоційна грамотність стає основою для подальшого соціально-емоційного розвитку дитини» [3, с. 130].

Важливою характеристикою молодшого шкільного віку є розвиток соціального інтелекту. Діти починають краще розуміти емоції та наміри інших людей, розвивають здатність до емпатії, навчаються враховувати різні точки зору у своїх судженнях. І. Онищенко зазначає, що «розвиток емпатії у молодших школярів тісно пов'язаний з формуванням моральних уявлень та просоціальної поведінки» [4, с. 14].

Становлення навичок співпраці є ще однією важливою особливістю цього періоду. Молодші школярі активно опановують правила групової взаємодії, навчаються працювати в команді, розвивають комунікативні навички. Г. Ткачук відмічає, що «навички співпраці формуються поступово, через участь дітей у різноманітних групових активностях та проєктах» [6, с. 236].

Формування основ морально-етичної поведінки також є характерною рисою молодшого шкільного віку, оскільки учні засвоюють соціальні норми та правила, розвивають почуття справедливості, навчаються нести відповідальність за свої дії.

Отже, молодший шкільний вік виступає базовим етапом, на якому соціально-емоційний розвиток визначає не лише міжособистісні стосунки дитини, а й успішність її подальшої навчальної та життєвої діяльності. Цей період можна вважати фундаментальним для формування гармонійної, емоційно зрілої та соціально компетентної особистості.

Логіка наукового дослідження передбачає виокремлення особливостей соціально-емоційного навчання молодших школярів.

Перш за все, це вікова чутливість до емоційного впливу. Як вже було зазначено, молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційного інтелекту, оскільки діти активно вчаться співвідносити власні переживання з емоціями інших людей, розвивають навички співпереживання й саморегуляції.

Крім того, у початковій школі ще спостерігається вплив гри на пізнавальний інтерес учня, тож констатуємо тісний зв'язок ігрової та пізнавальної й навчальної діяльності. Відомо, що на етапі молодшого шкільного віку навчання ефективно тоді, коли воно поєднує елементи гри, творчості та дослідницької активності, що цілком віддзеркалюють ідеї НУШ. Через сюжетно-рольові ігри,

інтерактивні вправи та групові завдання школярі не лише засвоюють знання, а й набувають досвіду соціальної взаємодії.

Власне, СЕН не є окремою навчальною дисципліною, це скоріше підхід до реалізації освітнього процесу, який реалізовується у межах різних уроків: читання, письмо, математика, образотворче мистецтво чи фізична культура, а також упроваджується у межах позакласної, виховної роботи. Це дозволяє формувати в учнів базові етичні категорії: доброзичливість, справедливість, толерантність, взаємоповага тощо.

І, нарешті, СЕН стає свого роду спроектованою системою емоційної підтримки молодших школярів в освітньому процесі, що забезпечується створенням відповідного середовища, довірливих відносин в системі «педагог – учень».

Для реалізації СЕН системі початкової ланки, важливим є розуміння векторів упровадження такого типу навчання. До них зараховуємо:

- упровадження елементів СЕН у всі напрями роботи початкової ланки освіти;
- підвищення кваліфікації учителів початкової школи та інших суб'єктів щодо моделювання освітнього процесу на засадах СЕН;
- співпраця початкової школи із батьками та різними соціальними інститутами;
- реалізація СЕН шляхом упровадження інноваційних педагогічних технологій роботи з молодшими школярами, а також інтеграції медіа освіти.

Висновки. Соціально-емоційне навчання є одним із ключових чинників цілісного розвитку особистості молодшого школяра, оскільки воно забезпечує формування емоційного інтелекту, розвиток умінь саморегуляції, комунікативної компетентності та відповідальної поведінки. Особливістю СЕН у початковій школі є його здатність інтегрувати когнітивний та емоційний компоненти навчання, створюючи умови для гармонійного становлення дитини як активного суб'єкта освітнього процесу.

Особливості СЕН у початковій ланці освіти полягають у тому, що воно спрямовано на: формування емоційної грамотності та розвитку словника емоцій, підтримку становлення емпатії та здатності враховувати різні точки зору, розвиток комунікативних умінь і навичок співпраці у груповій діяльності, виховання моральних цінностей, відповідальності та почуття справедливості.

Таким чином, СЕН у початковій школі виступає не лише засобом гармонізації емоційного й соціального досвіду дитини, а й фундаментом для її подальшої навчальної успішності та соціальної компетентності.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в визначенні провідних шляхів формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи щодо упровадження СЕН у роботу з учнями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний стандарт початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartupochatkovoyi-osviti> (дата звернення: 13.08.2025).
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934> (дата звернення: 11.08.2025).
3. Матвієнко О. В. Теоретичні основи розвитку соціально-емоційних компетентностей учнів початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 2(49). С. 128–132.
4. Онищенко І. В. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів в умовах Нової української школи. *Початкова освіта : методичний поради́ник*. 2022. № 3(111). С. 12–16.
5. Піроженко Т. О., Ладивір С. О. Дитина у соціумі: соціально-емоційні компетентності. Київ : Ін-т проблем виховання НАПН України, 2021. 196 с.
6. Ткачук Г. В. Особливості формування соціально-емоційної компетентності у молодших школярів. *Молодий вчений*. 2023. № 5(117). С. 234–238.
7. Clarke A. M., Morreale S., Field C. A., Hussein Y., Barry M. M. What works in enhancing social and emotional skills development during childhood and adolescence? A review of the evidence on the effectiveness of school-based and out-of-school programmes in the UK. London : Early Intervention Foundation, 2021. 156 p.
8. Durlak J. A., Mahoney J. L., Boyle A. E. What we know, and what we need to find out about universal, school-based social and emotional learning programs for children and adolescents: A review of meta-analyses and directions for future research. *Psychological Science in the Public Interest*. 2022. Vol. 23(1). P. 3–33.
9. OECD. Social and Emotional Skills for Better Lives: Insights from the Survey of Social and Emotional Skills. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI : <https://doi.org/10.1787/35ca7b7c-en>
10. OECD. Survey on Social and Emotional Skills (SSES) 2023 Technical Report. Paris: OECD Publishing, 2025. DOI: <https://doi.org/10.1787/c37f1703-en>
11. UNESCO. Rethinking Education: Towards a global common good? Paris : UNESCO Publishing, 2021. 98 p.
12. Fundamental of SEL. URL: <https://casel.org/fundamentals-of-sel/> (дата звернення: 10.08.2025).
13. What Is the CASEL Framework? URL: <https://casel.org/fundamentals-of-sel/what-is-the-casel-framework/> (дата звернення: 10.08.2025).
14. Jones S. M., Doolittle E. J. Social and emotional learning: Introducing the issue. *The Future of Children*. 2021. Vol. 31(1). P. 3–11.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 31.10.2025
 Дата публікації: 20.11.2025